

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА ДО СТВОРЕННЯ ДОСТУПНОГО СЕРЕДОВИЩА

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF TRAINING SOCIAL WORKER FOR CREATION OF THE ACCESSIBLE ENVIRONMENT

У статті охарактеризовано структурно-функціональну модель підготовки соціальних працівників до створення доступного середовища. Здійснено порівняльно-семантичний аналіз змістового наповнення категорії «модель». Встановлено, що моделювання як метод розглядається як теоретико-пізнавальний процес і здійснюється на основі абстрактно-логічного мислення. Моделювання – це процес уявлення, імітування наявних систем на основі побудови, вивчення і перетворення їх моделей, в яких відтворюються принципи організації та функціонування цих систем. Системоутворюючим фактором у побудові нової моделі підготовки фахівців має розглядатися результат навчання як показник якості освіти.

На основі узагальнення та систематизації наукових пошуків щодо проблеми моделі і моделювання в педагогічних дослідженнях і в контексті дослідження узагальнено, що модель – це спеціально спроектований об'єкт у вигляді схеми, який відображатиме в спрощеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки між елементами цього об'єкта. Тоді як моделювання – специфічний метод, який загалом відображає спосіб вивчення об'єктів на їх моделях.

Підкреслено, що у процесі створення структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища взято до уваги низку методологічних передумов: модель, як логічний конструкт, розкриває процес підготовки не фрагментарно, а цілісно відображає структуру, зміст, ціль, засоби, результат цього процесу; прогнозує теоретично аргументовану «картину» стану готовності фахівця соціальної роботи до створення доступного середовища; основними засобами в побудові моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища є абстрагування та ідеалізація. За допомогою абстрагування виокремлені суттєві ознаки об'єкта моделювання та відкинуті несуттєві, усунені джерела систематичного зміщення.

Розроблена структурно-функціональна модель підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища упроваджувалась у навчальний процес на основі реалізації прaxeологічного підходу, за допомогою якого можливим є підвищення ефективності професійної підготовки, мінімізація затрат часу, ресурсів, засобів, необхідних для досягнення поставленої цілі. У реалізації моделі чітко окреслюються чотири етапи: пропедевтично-адаптаційний, організаційно-формувальний, прaxeологічно-діяльнісний та оцінювально-рефлексивний.

Ключові слова: модель, структурно-функціональна модель, соціальні працівники, студенти, доступне середовище.

The article describes the structural and functional model of training of social workers for creation of the accessible environment. We made comparative and semantic analysis of the content of the category "model". We found that method of modeling is considered as a theoretical and cognitive process and it is based on abstract and logical thinking.

Modeling is the process of imagining, simulating existing systems based on the construction, studying and transformation of their models, which reproduce principles of organization and functioning of these systems. System-forming factor in the construction of a new model of training of specialists should be the result of training as an indicator of the quality of education.

On the basis of the generalization and systematization of scientific research on the problem of model and modeling in pedagogical research and in the context of research, we generalized that the model is a specially designed object in the form of a scheme that will reflect in a simplified form the structure, qualities, relationships between elements of this object. At the same time modeling is a specific method that generally reflects the way of studying objects on their models.

It is emphasized that in the process of creating a structural-functional model of preparing future social workers for creation of accessible environment, a number of methodological preconditions are taken into account: the model, as a logical construct, reveals the preparation process not in a fragmentary way, but fully reflects the structure, content, purpose, means, result of this process; predicts theoretically substantiated "picture" of readiness of the social work specialist for creation of the accessible environment; abstraction and idealization are the main tools in building a model for preparing social workers for creating of the accessible environment. Abstract method highlights essential features of the modeling object and discards irrelevant, removes sources of systematic bias.

This structural and functional model of training of social workers for creation of the accessible environment was implemented into the educational process based on realization of praxeological approach, which enables to increase the effectiveness of professional training, to minimize the time and resources, which are necessary to achieve the set goal. The implementation of the model clearly outlines four stages: propaedeutic and adaptive, organizational and formative, praxeological and stirring, evaluative and reflexive.

Key words: model, structural-functional model, social workers, students, accessible environment.

УДК 338.22.345\6:5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-45>

Шульгіна Л.І.,
аспірант кафедри педагогіки
та менеджменту освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна робота – відносно нова для України галузь наукового знання

і водночас професійна діяльність. Хоча історично соціальна робота з'явилася близько 300 років тому, однак як соціальний інститут і професія вона сформувалася лише у 20–30-і роки ХХ століття

спершу в США, а в 1991 році й Україна приєдналася до тих країн, у яких почала зароджуватися професійна соціальна робота.

Звичайно, не можна стверджувати, що до 1991 року соціальної роботи в Україні не було, хоча існувала думка, що соціально-економічні передумови для появи соціально вразливих і девіантних груп населення були відсутні, а в сфері соціального забезпечення обслуговувалися клієнти з проблемами, що пов'язані або з фізіологічними медико-біологічними причинами (старість, хвороби, інвалідність), або з природними і техногенними аваріями. Проте перехід до нової системи соціально-економічних відносин актуалізує необхідність забезпечення рівних можливостей для життя всіх людей, зокрема й осіб з інвалідністю. Все це викликає необхідність у підготовці фахівців із соціальної роботи до створення доступного середовища.

Сучасне суспільство потребує не просто виконавців практичної діяльності, а діючого фахівця, котрий адекватно реагує на нові соціальні очікування, мобільний, здатний до творчого зростання та професійного самовдосконалення. Водночас соціальна робота охоплює комплекс конкретних практичних дій, спрямованих на надання правової, економічної, психологічної допомоги людям з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив відсутність цілеспрямованих пошуків дослідників у напрямі розробки теоретико-методологічних підвалин проблеми підготовки соціальних працівників до створення доступного середовища. Проте знаходимо свідчення науковців (А. Деркач [1], А. Дахін [2], І. Колесникова [3], Т. Корнилова [4], Є. Лодатко [5], В. Маслов [6], О. Пехота [7], І. Підласий [8], Н. Ничкало [9] та ін.) про доцільність розробки моделі експериментального дослідження з метою забезпечення його цілісності, послідовності та логічності.

Тому **метою статті** є характеристика структурно-функціональної моделі підготовки соціальних працівників до створення доступного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розпочати вважаємо за необхідне з ґрунтового аналізу змістового наповнення категорії «модель». У словнику іншомовних слів поняття «модель» інтерпретується як: 1) тип, марка, зразок конструкції чого-небудь; 2) відтворення предмета в зменшеному або збільшеному вигляді; 3) схема, зображення або опис якогонебудь явища чи процесу в природі й суспільстві. Тоді як моделювання визначено як: 1) дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; 2) побудова моделей реально існуючих предметів і явищ [12, с. 653]. Моделювання є потужним засобом перетворення педагогічних досліджень.

Розглядаючи моделювання в педагогіці, Є. Лодатко зазначає, що моделлю є створена або обрана дослідниками система, яка відтворює сутнісні характеристики досліджуваного об'єкта, а її дослідження дає змогу опосередкованим способом отримати пізнавальну інформацію та знання про цей об'єкт [11]. Тоді як І. Підласий вказує на те, що наукова модель – це уявно представлена або матеріально реалізована система, яка адекватно відображає предмет дослідження, а моделюванням є метод створення і дослідження моделей. Вагомою перевагою моделювання є цілісність подання інформації, а також можливість вивчення системи, якої ще не існує в дійсності, а лише створюється [12, с. 201].

Нам імponує думка В. Маслова, котрий зазначає, що моделювання як метод розглядається як теоретико-пізнавальний процес і здійснюється на основі абстрактно-логічного мислення. Моделювання – це процес уявлення, імітування наявних систем на основі побудови, вивчення і перетворення їх моделей, в яких відтворюються принципи організації та функціонування цих систем. Системоутворюючим фактором у побудові нової моделі підготовки фахівців має розглядатися результат навчання як показник якості освіти [11, с. 5].

Важливою для нашого дослідження є думка А. Дахіна, котрий розглядає модель як гіпотезу розвитку певного процесу і його можливих результатів; зміст моделі залежить від особливостей об'єкта, що моделюють, та від мети, яку ставить суб'єкт моделювання. Сутнісна природа моделі передбачає, з одного боку, залежність від діяльності суб'єкта, що формує предмет моделювання шляхом виокремлення його властивостей, а з іншого – діяльності, що впливає на суб'єкт моделювання [11, с. 22]. Зумовлює зв'язок діяльності й особистості в побудові моделі і А. Деркач, розглядаючи модель як співставлення теперішнього і майбутнього; спосіб досягнення бажаного майбутнього, що визначається зовнішньою і внутрішньою детермінацією. Тобто модель як ідеальний об'єкт охоплює особистість, діяльність, спосіб перетворення (розвитку) і кінцевий стан [11, с. 64].

Узагальнюючи та систематизуючи наукові пошуки з проблеми моделі і моделювання в педагогічних дослідженнях і в контексті нашого дослідження, модель розглядатимемо як спеціально спроектований об'єкт у вигляді схеми, який відображатиме в спрощеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки між елементами цього об'єкта. Тоді як моделювання – специфічний метод, який загалом відображає спосіб вивчення об'єктів на їх моделях.

У процесі створення структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища керувалися такими методологічними передумовами:

1) модель, як логічний конструкт, розкриває процес підготовки не фрагментарно, а цілісно відображає структуру, зміст, ціль, засоби, результат цього процесу; прогнозує теоретично аргументовану «картину» стану готовності фахівця соціальної роботи до створення доступного середовища;

2) основними засобами в побудові моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища є абстрагування та ідеалізація. За допомогою абстрагування виокремлені суттєві ознаки об'єкта моделювання та відкинуті несуттєві, усунені джерела систематичного зміщення. Шляхом ідеалізації в дослідженні здійснено перехід до аналізу реальності з ідеальними властивостями, тобто «не існуючої в дійсності, представлені як зразок, в якому емпірична реальність наповнена різними властивостями» [11, с. 90].

Отже, логіка дослідження вимагає визначення змісту та конструювання структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища, результатом якої є готовність фахівців цієї спеціальності до практичної соціальної роботи у згаданому напрямі.

Основними характеристиками структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища є: її цілісність, оскільки всі етапи формування готовності взаємопов'язані між собою і спрямовані на досягнення кінцевого (очікуваного) результату, а за умови зміни зовнішніх умов спостерігається їх стійкий зв'язок; наявність інваріантної (глобальна ціль (мета) і принципи) та варіативної (технології, методи, засоби) частин.

У реалізації моделі чітко окреслюються чотири етапи: пропедевтично-адаптаційний, організаційно-формульвальний, праксеологічно-діяльнісний та оцінювально-рефлексивний. На основі врахування ідей праксеології встановлено, що підготовчий етап роботи є одним з найважливіших у процесі організації ефективної діяльності. Тому на *пропедевтично-адаптаційному етапі* було проведено діагностику рівня мотивації фахівців цієї спеціальності оволодіти практичною соціальною роботою у напрямі створення доступного середовища, теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками, вияву професійно важливих якостей, а також самооцінки готовності соціальних працівників до проектування доступного середовища; сформовано мету дослідження; розроблено контрольні завдання й адаптовано методики для виявлення динаміки формування готовності фахівців соціальної роботи здійснювати фахову діяльність для створення доступного середовища.

На *організаційно-формульвальному етапі* розроблено, апробовано та здійснено підбір технологій

і методів професійної підготовки фахівців соціальної роботи на засадах праксеологічного підходу.

Процес формування готовності до створення доступного середовища на організаційно-формульвальному етапі охоплював інструментальний і змістовий блоки. Інструментальний блок базується на використанні педагогічних технологій (практико-орієнтованих, особистісно-розвивальних та інтерактивних), специфічних методів (праксеологічної дескрипції, експертизи, моделювання і проектування) та діагностичних методик. Критичний аналіз та узагальнення наукової літератури дає змогу стверджувати, що поняття «технологія» термінологічно відображає:

1) якісну своєрідність технології, зумовлену особливостями предметної, наукової та соціальної сфер, в яких вони використовуються (інформаційні, комунікативні, педагогічні, соціальні технології);

2) ступінь активності суб'єктів освітнього процесу (інтерактивні технології);

3) ступінь новизни (інноваційні технології).

З позицій педагогічної праксеології *технологією* є системна послідовність методів (у їх прикладному значенні), що забезпечують максимально точний стандартизований перехід від цілі до запланованого результату [7, с. 247]. Тобто технологія – це результат точного прогностичного знання про внутрішні механізми отримання необхідного, бажаного результату. У педагогіці поняття «технології» пов'язане з педагогічними діями, за допомогою яких «запускається» усвідомлений і засвоєний механізм розгортання логіки того чи іншого професійного процесу в майбутньому [3, с. 72]. Крім того, технологію трактують як галузь теоретичного знання, що відображає закономірності й правила побудови найбільш типових для людини процедур перетворюючої взаємодії з різними об'єктами, а також предметну сферу у системі освіти, основним завданням якої є введення студентів у простір сучасних способів організації технологічних операцій [9, с. 296]. Отже, технологія – це послідовність методів, за допомогою яких відбувається розгортання навчальних або професійних процесів у часі з моменту висунення цілі (цілепокладання) до отримання й оцінки очікуваного результату.

У контексті дослідження підготовка майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища здійснювалася за допомогою особистісно-розвивальних, практико-орієнтованих та інтерактивно-імітаційних технологій. Особистісно-розвивальні технології зумовили необхідність використання особистісних функцій і особистісного рівня саморегуляції фахівця із соціальної роботи, його суб'єктивної позиції в професійній підготовці.

Застосування практико-орієнтованих технологій з позицій праксеології в професійній

підготовці соціальних працівників до конструювання доступного середовища уможливили: 1) прогнозування набуття необхідних властивостей і змін предмета діяльності в соціальній роботі у напрямі забезпечення доступності середовища для осіб з інвалідністю; 2) нормування способів практичної роботи; 3) забезпечення системності й циклічності навчальних дій; 4) побудови логічної послідовності навчальних дій і операцій, які забезпечують продуктивність професійної підготовки; 5) співставлення майбутніх фахових дій у відповідності до закономірностей розвитку людини та професійних процесів; 6) відтворення професійних дій за допомогою навчальних, що дає змогу транслювати продуктивний досвід. Інтерактивно-імітаційні технології спрямовували фахівців із соціальної роботи на вирішення навчальних завдань, пов'язаних із професійними ситуаціями, що охоплюють ідеї, засоби, способи організації діяльності щодо аналізу, планування, забезпечення, здійснення й управління, вирішення одночасно навчальних і професійних проблем у майбутньому.

Змістовий блок охоплює оновлений зміст професійної підготовки соціальних працівників до створення доступного середовища.

Реалізація структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища здійснювалась на основі низки специфічних принципів. З позиції педагогіки принципом є вимога, що має універсальний характер і зумовлена фундаментальними закономірностями [3]. Тобто це регулятив, заснований на безумовній необхідності виконувати певні закони для гармонізації діяльності, співставлення її з реальністю.

У професійній підготовці принципи розглядаються як рекомендації, що спрямовують навчальний процес; як способи досягнення поставлених цілей з урахуванням закономірностей та умов освітнього процесу. Тому сутність будь-якого принципу полягає в тому, що він завжди є орієнтиром, рекомендацією в способах досягнення мети, гармонії, продуктивної взаємодії в поєднанні протилежних сторін, тенденцій педагогічного процесу. Протилежні тенденції навчального процесу відображені або в сутності самого принципу, або в його взаємодії з іншими принципами. Кожен принцип (або їх сукупність) регулює вирішення конкретних педагогічних протиріч, сприяє загальній гармонії, узгодженості, взаємодії.

Відповідно до цього специфічними принципами підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища є принципи: 1) людиноцентризму; 2) мінімальних витрат засобів або раціонального використання ресурсів; 3) обережних рішень; 4) препаративності; 5) антиципації; 6) індивідуальної і соціальної значущості діяльності.

Результатом реалізації пропедевтично-адаптаційного, організаційно-формульованого та праксеологічно-діяльничного етапів на основі дотримання принципів реалізації праксеологічного підходу є сформована готовність фахівців із соціальної роботи здійснювати ефективне забезпечення доступності середовища для людей з інвалідністю, компонентами якої є: мотиваційно-аксіологічний, професійно-когнітивний, праксеологічно-діяльничний та особистісно-розвивальний.

Оцінювально-рефлексивний етап реалізації структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища спрямований на проведення завершальної діагностики шляхом моніторингу за критеріями, показниками й рівнями сформованості готовності соціальних працівників до створення доступного середовища.

За результатами оцінювально-рефлексивної діяльності здійснюються заходи щодо підвищення ефективності, оптимізації та корекції професійної підготовки. Тут корекція – це комплекс заходів, спрямованих на усунення причин неуспішності діяльності; система змін, що сприяють підвищенню продуктивності, результативності, ефективності діяльності [3, с. 208]. Використання анонсованої корекції в професійній підготовці фахівців із соціальної роботи уможливорює вдосконалення професійно зорієнтованих дій для створення доступного середовища з позицій їх раціональності та успішності.

Висновки. Отже, структурно-функціональна модель підготовки майбутніх соціальних працівників до створення доступного середовища упроваджувалась у навчальний процес на основі реалізації праксеологічного підходу, за допомогою якого можливим є підвищення ефективності професійної підготовки, мінімізація затрат часу, ресурсів, засобів, необхідних для досягнення поставленої цілі. У реалізації моделі чітко окреслюються чотири етапи: пропедевтично-адаптаційний, організаційно-формульовальний, праксеологічно-діяльничний та оцінювально-рефлексивний. **Перспективами подальших наукових розвідок** вбачаємо конкретизацію освітніх реалій та перспектив підготовки соціальних працівників до створення доступного середовища в умовах ЗВО України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акмеологический словарь / под общ. ред. А.А. Деркача. Москва : Изд-во РАГС, 2004. 161 с.
2. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность. *Стандарты и мониторинг*. 2002. № 4. С. 21–26.
3. Колесникова И.А., Титова Е.В. Педагогическая праксеология : учебное пособие для студентов

высших педагогических учебных заведений. Москва : Изд. центр «Академия», 2005. 256 с.

4. Корнилова Т.В. Методологические основы психологии. Санкт-Петербург : «Питер», 2006. 320 с.

5. Лодатко Є.О. Моделювання в педагогіці: точки відліку. Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. URL: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/ (дата звернення: 17.02.2020 р.).

6. Маслов В.І. Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. № 1. С. 3–9.

7. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

8. Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. Київ : «Україна», 1998. 343 с.

9. Професійна освіта : навчальний посібник / укл. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 149 с.

10. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л.О. Пустовіт. Київ : Довіра, 2000. 1017 с.